

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica V (2010)

Teresa Kolber

Nazwiska obce i hybrydalne mieszkańców Wadowic (w latach 1786–1939)

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie nazwisk obcych i hybrydalnych w nazewnictwie mieszkańców Wadowic na tle historii dawnego dekanatu wadowickiego. Zostanie ukazane pochodzenie i frekwencja nazwisk obcych występujących na terenie parafii Wadowice w okresie od 2. poł. XVIII w. do 1. poł. XX w. Materiał do analizy został w całości wyekscerpowany z *Libri mortuorum* tej parafii z lat 1786–1939. Ograniczyłam się wyłącznie do miasta Wadowice ze względu na temat konferencji, dotyczący słownictwa miejskiego. Nie brałam pod uwagę wsi wchodzących w skład dawnego dekanatu wadowickiego, który w tym czasie obejmował aż 17 parafii, tj. 23 wsie i 2 miasta (Andrychów i Wadowice).

Na wstępie należy postawić pytanie, jakie nazwisko uznamy za rodzime, a jakie za obce. Zdaniem Kazimierza Rymuta, nazwisko rodzime jest motywowane przez wyraz polskiego pochodzenia. Mogą to być polskie wyrazy pospolite, imiona używane przez Polaków, nazwy geograficzne nazywające obiekty na terenie państwa polskiego. Natomiast nazwisko obce to takie, które zostało przeniesione z języka obcego do polskiego w gotowej postaci i nie jest motywowane na gruncie języka polskiego. Należy dodać, że nie należą do obcych nazwiska od wyrazów pospolitych i imion zapożyczonych do języka polskiego z innych języków, np. ap. *farba* (z niem. *Farbe*), *kościół* (z łac. *castellum*), *traper* (z ang. *trapper*), czy imiona typu *Jan*, *Paweł*, *Anna*, *Teresa*.

Pojawienie się nazwisk obcych w Wadowicach jest związane z obcym etnicznie osadnictwem oraz kontaktami z ludnością krajów sąsiednich. Osadnictwo w dolinie Skawy datuje się na okres wczesnego średniowiecza, czyli na wiek X–XII. Natomiast Wadowice zostały włączone do Rzeczypospolitej Polskiej dopiero w roku 1918. Początkowo wchodziły one w skład Księstwa Oświęcimsko-Zatorskiego. Lokacja miast w Księstwie Oświęcimsko-Zatorskim odbywała się na prawie lwóweckim (jest to jedna z odmian niemieckiego prawa osadniczego). Analizując materiał antroponomiczny pochodzący z ksiąg metrykalnych parafii Wadowice, można dojść do wniosku, iż na badanym terenie lokacja na prawie niemieckim pociągała za sobą kolonizację niemiecką. Wskazuje na to dość duży procent nazwisk niemieckich, głównie na terenie samego miasta Wadowice.

Osadnictwo i kolonizacja na prawie niemieckim znalazło odzwierciedlenie także w toponimii badanego terenu. Wskazuje na to etymologia nazw miejscowych położonych blisko Wadowic, takich jak na przykład: *Barwałd* (: nazwa genetycznie niemiecka od ap. *Bār* 'niedźwiedź' + *-wald* 'las', NmPol, Lubaś 1968).

Blizsze kontakty mieszkańców Wadowic z południowymi sąsiadami zaczęły się już w 1. poł. XIV w., kiedy książę oświęcimski Jan I Scholastyk złożył hołd królowi Czech i oddał mu Księstwo Oświęcimskie w dziedziczne lenno. Dopiero od XV w. można zauważyć rozluźnienie zależności lennej tych terenów od Czech za sprawą porozumienia zawartego między Władysławem Jagiełłą a Wacławem IV. W 1454 r. Księstwo Oświęcimskie zostało uznane lennem korony Polskiej, a w 1457 r. przeszło na własność króla Polski. Ostatecznie prawo Polski do tych terenów zostało przypieczętowane na zjeździe królów Czech i Polski w Głogowie w 1462 r. Drugim ważnym momentem, kiedy języki czeski i niemiecki silnie oddziaływały na polszczyznę, był okres rozbiorów [por. RymNP I: LXXI–LXXII]. W latach objętych niniejszymi badaniami okręg wadowicki, a więc i Kościół wadowicki, razem z Czechami, należał do cesarstwa austriackiego (zabór austriacki – Galicja).

Trzeba wspomnieć, że na południu Polski wystąpiły również nazwiska pochodzenia węgierskiego. Większa ich liczba pojawiła się w Polsce dopiero w okresie zaborów [RymNP I: LXXIII]. Łączy się to z oddziaływaniem Monarchii Węgierskiej, sąsiadującej od południa z terenami polskimi – do Królestwa Węgierskiego należały m.in. tereny Spisza Węgierskiego. W zebranych materiale występują też nazwiska pochodzenia wschodniosłowiańskiego – jest ich jednak niewiele. Spotykane tu nazwiska łańskie wiążą się przede wszystkim z praktyką kancelaryjną, księgi metrykalne bowiem do początku XX wieku były pisane po łacinie.

Nazwiska genetycznie obce mogły pozostać bez zmian, często jednak podlegały procesowi polonizacji. Znaczna ich liczba przybierała polskie sufiksy na wzór polskich nazw sufiksalnych. Tego typu formacje są określane jako nazwiska hybrydalne. Polonizacja mogła też polegać na przystosowaniu fonetycznym do języka polskiego i graficznym do ortografii polskiej.

Poniższy przegląd zawiera nazwiska genetycznie obce, motywowane przez obce wyrazy pospolite, imiona, nazwy etniczne i nazwy miejscowe, przez język polski nieprzyswojone, oraz nieliczne nazwiska hybrydalne z obcą podstawą i polskimi sufiksami.

Nazwiska pochodzenia niemieckiego

Omówieniu nazwisk pochodzenia niemieckiego poświęcę nieco więcej miejsca, gdyż stanowią one najliczniejszą grupę. Niemiecy koloniści, przybywając do Polski, na ogół zatrzymywali swoje niemieckie nazwiska, ale mogły one ulegać różnym procesom adaptacyjnym do systemu języka polskiego. A więc niektóre nazwiska były przejmowane w oryginalnej niemieckiej postaci, inne mogły podlegać zmianom fonetycznym lub słowotwórczym. Bez zmian fonetycznych mogły być przyjmowane te nazwiska, których wymowa nie sprawiała Polakom trudności, np.: niem. *Adler* – pol. *Adler*, niem. *Jung* – pol. *Jung* itp. Jeśli natomiast w nazwie niemieckiej występowały głoski nieznane polskiemu systemowi fonetycznemu, wówczas zastępowano je głoskami polskimi, dźwiękowo najbliższymi (np. niem. *Brühl* – pol. *Brył*). Czasem to samo nazwisko niemieckie mogło być przejmowane w różnych wariantach fonetycznych

i graficznych. Bardzo częste niemieckie nazwisko *Schmied* (także *Schmid*, *Schmit*) w języku polskim było przejmowane jako *Szmid*, *Szmit*, *Szmyt*, *Szmed*, przy czym pisownia nagłosu może być różnorodna, przez *Sz-* i *Sch-*. W różny sposób mogły być przejmowane również niemieckie samogłoski przegłosowe *ä*, *ö*, *ü*, np. niem. *Jäger* – pol. *Jegier*, niem. *Hübner* – pol. *Hibner*. Niekiedy zakończenia nazwisk niemieckich adaptowane były do języka polskiego na wzór wyrazów polskich, np. niem. *Grell* – pol. *Grela*, niem. *Beck(e)* – pol. *Bek*. Przy analizie fonetycznej nazwisk niemieckich należy zachować szczególną ostrożność, gdyż zdaniem Z. Klimka, „niektóre zmiany fonetyczne nastąpiły już w dialektach niemieckich, nie są więc wynikiem szeroko pojętego procesu polonizacyjnego” (por. Klimek 1993: 118).

W badanym materiale kilka nazwisk niemieckich wystąpiło w różnych wariantach fonetycznych i graficznych, np. *Bayer*, *Bajer*; *Geiger*, *Gejger*; *Szwarc*, *Schwarz*, *Schuler*, *Schuller*. Wszystkie powyższe formy nazwisk obcych współcześnie funkcjonują w języku polskim i notowane są w *Słowniku nazwisk współcześnie w Polsce używanych* (dalej SNW), każda bowiem odmianka fonetyczna i graficzna może być odrębnym nazwiskiem¹. Różne formy tego samego nazwiska zależały m.in. od wiedzy i umiejętności osób prowadzących dokumenty parafialne (por. Rudnicka-Fira 2006: 629).

Proces polszczenia nazwisk niemieckich obejmował nie tylko ich adaptację do polskiej wymowy, polegającą na podstawianiu polskich głosek w miejsce głosek niemieckich. Częstym zabiegiem było, jak już wspomniałam, dodawanie do niemieckich podstaw polskich przyrostków nazwiskotwórczych. W ten sposób powstawały takie hybrydy, jak np. *Brandysi-ewicz* (*Brandis* < niem. *Brandt*, skrót. im. *Hildebrandt*, lub od niem. ap. *Branda* ‘ogień, głównia, żar’, śrwniem. ap. *Brant* ‘głownia’), *Mentelowski* (niem. n.os. *Mantel*, *Mentel*, te od niem. ap. *Mantel*, *Mentel* ‘krawiec’). Poniżej przedstawiony zostanie pełny przegląd nazwisk obcych występujących na terenie Wadowic.

Nazwiska od niemieckich wyrazów pospolitych

Ast (: niem. *Ast* ‘gałąź, konar’, też: n.m. *Ast*), Becher (: niem. *Becher* ‘zbieracz, wypalacz smoły’, ‘tokarz produkujący kielichy i dzbany z drewna’), Bejle (: niem. *Beil(e)* ‘cieśla’, ‘kował wykonujący topory lub miecze’), Beinhauer (: niem. *Beinhauer* ‘rzeźnik’), [Bek], Beck (: niem. *Beck(e)* < śrdniem. *beke* ‘strumień, potok’, też: niem. n.m. *Beck*, *Becke*), Beller (: niem. *Beller* ‘człowiek czupurny, kłótniwy’, też: niem. n.m. *Beller*), Benner (: niem. *Benner* < *Benne* ‘producent wózków’), Bilig, Billig (: niem. *billich* ‘tani, odpowiedni, słuszny’, też: niem. n.m. *Billig*), Blümel (: niem. *Blüme* ‘ogrodnik’), Brauner (: niem. *braun* ‘brązowy’, też: n.m. *Braunau*), Brugier (: niem. *Brugger* ‘brukarz’), Buchelt (: niem. *Buchel* < *Büch* ‘pagórek, wzniesienie’, niem. *Buch* ‘książka’, też: n.m. *Buchel*), [Dreksel], Drexel (: niem. *Drechsel* < śrwniem. *drähsel* ‘tokarz’, też: niem. n.m. *Dresel*), Elster (: niem. n.m. *Elster*, też ap. *Elster* ‘sroka’), Erbes (: niem. *Erbs* < ap. *Erbse* ‘groch’), Fidler (: niem. *Fiedler* < ap. *Fidler* ‘uliczny, wiejski skrzypek’), Fischer (: niem. *Fischer* ‘rybak’), Fleischman (: niem. *Fleischman* < *Fleisch* ‘rębacz mięsa’), Fluder (: niem. *Flöder* < śrwniem. *fluder* ‘kanał’, też: n.ter. *Flader* (*Fluder*) ‘miejsce bagniste’), [Foks], Fox (: niem. *Fox* < *Volk-*, też: *Fuchs*, *Fux* ‘myśliwy; kuśnierz’), Frisch (: niem. *frische* ‘świeży’), Geiger, Gejger (: niem. *Geiger*

¹ Okres, z którego pochodzi materiał badawczy (2. poł. XVIII – 1. poł. XX w.), jest już okresem stabilizowania się nazwiska.

'skrzypek'), Grela (: niem. *Grell* 'człowiek krzykliwy, nieokrzesany'), Hacker (: niem. *Häcker, Hacker* 'rębacz, winoogrodnik, drwal'), Hoffman (: niem. *Hofmann* 'dworzani- nin'), Holdinger, Choldinger (: *Holdinge(r)* 'wydrążona, pusta, spróchniała rzecz', też: niem. n.m. *Holding + -er*), Homel (: niem. *Hommel* 'człowiek natrętny'), Höpfel (: niem. *Höpfel*), Jegermann (: niem. *Jäger* < śrwniem. *jegere, jeger* 'myśliwy'), Jung (: niem. *Jung* < śrwniem. *junc* 'młody'), Kahl (: niem. *kahl* 'łysy', 'mały', też niem. n.m. *Kahl*), Keller (: niem. *Keller, Kieller* 'piwniczny'), Klein (: niem. *klein* 'czysty, gładki'), Koch (: niem. *Koch* 'kucharz', też: pol. gw. *koch* 'komin'), Kocierz (: niem. *Kotzer* < *Kater, Kather* 'kocur'), Kolba (: niem. *Kolbe* 'pałka', przen. 'człowiek nieokrzesany, surowy', 'osoba o krótko ostrzyżonych włosach'), Kolber (: niem. *Kolbe+ -er*), Kral (: niem. *Krall, Kralle* 'szpon, pazur', też: czes. *král* 'król'), Kraus (: niem. *kraus, krause* 'kędzierzawy'), Kreczmer (: niem. *Kretschmar* 'karczmarz'), Känder (: niem. *Känder* 'głosciel, piewca'), Lang (: niem. *lang(e)* 'długi'), Langer, Langier (: niem. *Lang* < *lang(e), länger* 'dłuższy'), Lofek (: ? *Löffel* 'łyżka'), Löffler (: niem. *Löffler* 'rzemieślnik produkujący łyżki drewniane'), Magiera (: niem. *Mager* < śrwniem. *mager, meger* 'chudy, szczupły', też: pol. *magiera* 'kobieta wstrętna, złośnica'), Majer (: niem. *Maier* < *Meier* 'dzierzawca'), Menger (: niem. *Manger, Menger* 'handlarz', też: n.m. *Mengen*), Mentel (: niem. *Mantel, Mentel* 'płaszcz, powłoka'), Miller, Müller (: niem. *Müller* 'młynarz'), [Mut] (: niem. *Mut, Muth* < śrwniem. *müt* 'pycha, odwaga', też: pol. *mut* 'dawny instrument muzyczny'), Najbor (: niem. *Neubauer* < *Neu + Bauer* 'nowoosiedlony gospodarz'), Neuman (: niem. *Neuman* 'człowiek nowy, przybysz'), Ochman (: niem. *Ochmann* < *Achmann* 'ten, co ma pieczę nad wodą', 'ten, co podróżuje do miejscowości Aachen'), Pfeiffer (: niem. *Pfeiff(er)* < śrwniem. *pff(er)* 'grajek, muzykant'), Richter (: niem. *Richter* 'regent, sędzia'), Ringer (: niem. *Ringer* 'rzemieślnik wyrabiający pierścienie'), Rosner (: niem. *Rößner* < śrwniem. *ros* 'handlarz końmi, furman, fornal', też: n.m. *Rossen, Rössen*), Rotter (: niem. *Rotter* < śrwniem. *rottaere* 'harfiarz'), Schilling (: niem. *Schilling* < śrwniem. *schillinc* 'szyling, moneta'), Schiefel (: niem. *Schlöffel* < *Schläfer* 'śpioch'), Schöffel (: niem. *Schöffe* 'ławnik'), Schmidt (: niem. *Schmied, Schmidt* < śrwniem. *smit* 'kowal'), Schneider (: niem. *Schneider* < śrwniem. *snider* 'krawiec'), Schotter (: niem. *Schotter* < śrdniem. *schotte, schott* 'domokrażca'), Schroeter, Schrotter (: niem. *Schröter* < śrwniem. *schrot* 'człowiek o mocnej budowie ciała, prymitywny'), Schuller, Schuler (: niem. *Schuler* < *schüler* 'uczeń, student'), Szwarc, Schwarz (: niem. *Schwarz* 'przezwiśko odnoszące się do czarnego koloru skóry lub włosów'), Sendera (: niem. *Sender, Sander* 'zlece- niodawca, przedsiębiorca przewozowy', też: n.m. *Senden*), Sieber (: niem. *Sieb* 'sito, przetak', też: *Siebmacher* 'człowiek wytwarzający sita'), Sommerbauer (: ? *Sommer* 'lato' + *Bauer* 'chłop, wieśniak', 'chłop wynajmujący się do prac polowych'), Straus (: niem. *Strauss* < śrwniem. *strüz* 'opór, potyczka', 'ptak, strus'), [Szulc], Schulz, Scholz (: niem. *Schultz, Schulz* < *Schulze* 'wójt, sołtys'), [Szyler], Schiller (: niem. *Schiller* < śrwniem. *schilchen, schillen* 'zezować, też: *schilher* 'zezowaty'), Szumera (: *Schumer* < śrdniem. *sumer* 'urwis, nicpoń, włóczęga'), Wagner (: niem. *Wagner* < śrwniem. *wagener* 'rzemieślnik zajmujący się robieniem wozów, także woźnica'), Weiss (: niem. *weiss* 'przezwiśko człowieka o jasnych włosach lub kolorze skóry'), Wider (: niem. *Wieder* < *Wider* 'przeciwno, wbrew'), Winter (: niem. *Winter* 'zima', też: n.m. *Winter*), Wulle (: niem. *Wolle* 'człowiek wytwarzający wełnę lub nią handlujący'), Zimmer (: niem. *Zimmer* 'pokój'), Zimerman (: niem. *Zimmermann* 'cieśla', też: n.m. *Zimmern*).

W tej grupie znalazły się nazwiska oparte na pierwotnych przezwiskach związanych z zewnętrznymi cechami człowieka, np. **Frisch** (: niem. *frische* ‘świeży’), **Jung** (: niem. *Jung* < śrwniem. *junc* ‘młody’), **Klein** (: niem. *klein* ‘mały’), **Kraus** (: niem. *kraus, krause* ‘kędzierzawy’), **Lang** (: niem. *lang(e)* ‘długi’), **Schroeter, Schrotter** (: niem. *Schröter* < śrwniem. *schrot* ‘człowiek o mocnej budowie ciała, prymitywny’), **Szwarc, Schwarz** (: niem. *Schwarz* ‘czarny’, ‘przezwisko odnoszące się do czarnego koloru skóry lub włosów’), **[Szyler], Schiller** (: niem. *Schiller* < śrwniem. *schilchen, schillen* ‘zezować’, też: *schilher* ‘zezowaty’), **Weiss** (: niem. *Weiss* ‘przezwisko człowieka o jasnych włosach lub kolorze skóry’).

Nazwiska ukazujące cechy wewnętrzne pierwotnego nosiciela, jego charakter, usposobienie, stosunek do świata itd., np. **Beller** (: niem. *Beller* ‘człowiek czupurny, kłótniwy’, też: niem. n.m. *Bell* + *-er*), **Grela** (: niem. *Grell* ‘człowiek krzykliwy, nieokrzesany’), **Homel** (: niem. *Hommel* ‘człowiek natrętny’), **Schliel** (: niem. *Schlöffel* < *Schläfer* ‘spioch’).

Pierwotne przezwiska związane ze światem przyrody – jest ich niewiele, np. **Ast** (: niem. *Ast* ‘gałąź, konar’, też: n.m. *Ast*), **Erbes** (: *Erbs* < niem. *Erbse* ‘groch’), **Winter** (: niem. *Winter* ‘zima’, też: n.m. *Winter*).

Największą liczbę wśród nazwisk odapelatywnych tworzą nazwy odnoszące się do zawodu człowieka, sprawowanej funkcji, czy zajmowanego stanowiska, np. **Beinhauer** (: niem. *Beinhauer* ‘rzeźnik’), **Geiger, Gejger** (: niem. *Geiger* ‘skrzypek’), **Miller, Müller** (: niem. *Müller* ‘młynarz’), **Richter** (: niem. *Richter* ‘regent, sędzia’), **Rotter** (: niem. *Rotter* < śrwniem. *rottaere* ‘harfiarz’), **Wagner** (: niem. *Wagner* < śrwniem. *wagener* ‘rzemieślnik zajmujący się robieniem wozów, także woźnica’).

W badanym zbiorze od niemieckich wyrazów pospolitych utworzono 96 nazwisk. Tylko dwa nazwiska mogą mieć motywację zarówno niemiecką, jak i polską. Są to: **Magiera** (: niem. *Mager* < śrwniem. *mager, meger* ‘chudy, szczupły’, też < pol. ap. *magiera* ‘kobieta wstrętna, złośnica’) i [Mut]² (: niem. *Mut, Muth* < śrwniem. *müt* ‘pycha, odwaga’, też < pol. ap. *mut* ‘dawny instrument muzyczny’).

Nazwiska od imion niemieckich lub zniemczonych imion chrześcijańskich (52 antropimy):

Anders (: *Anders* < *Andreas*, pol. *Andrzej*), Andres (: *Andres* < *Andreas*, pol. *Andrzej*), Balcer (: *Balzer* < *Balthasar*), Bartel, Bortel (: *Barthel* < *Bartholomäus*), Bartol (: *Bartol* < *Bartholomäus, Barthold*), Bernhardt (: *Bernhard*), Bernoth (: *Bernolt* < *Berin-wald*), Brandys (: gen. *Brandis* < *Brand* < *Hildebrand*), Christ (: *Christ* < *Christian*), Eckert (: *Eckhard, Eckhart*), Eirich (: *Airich*), Eiselt (: *Isenwalt, Iswalt*), Englert (: *Engelhardt*), Ereth (: *Ehret* < *Erhard(t)*), Fic (: *Fitzi* < *Vincentius*), Figler (: *Figel* < *Vigilius*), Foltyn, Foltin (: *Faltin, Foltin* < *Valenty*), Franz (: *Franz* < *Franciscus*), Gawin (: *Gawin*), Gebel (: *Gebel* < *Gebhard*), Gerbert (: *Gerbert*), Gerhard (: *Gerhard*), Gerlich (: *Gerlich* < *Gerlach*), Hartmann (: *Hartmann*), Heinz (: *Heintz, Heintze, Heinze* < *Heinrich*), Helmik (: *Helmig* < *Helmwig*), Herma, Cherma (: *Hermann*), Herman (: *Hermann*), Klos (: *Klos* < *Niklos* < *Nikolaus*), Lipert, Lippert (: *Liebhardt*), Ludwig (: *Ludwig*), Meus (: *Meuß* < *Bartholomeus*), Morchard (: *Markward*), Nikiel, Nykiel (: *Nikel* < *Nikolaus*), Niklas (: *Niklás* < *Nikolaus*), Olma, Oltman (: *Oltman* < *Altman*), Peter (: *Peter*), Rajman (: *Reimann* < *Regin-man, Rhein-mann*), Rejchel (: *Reichel* <

² Nazwisko to wystąpiło w badanym materiale tylko w żeńskiej formie: *Sophia Mutka* i *Francisca Mutka*.

Reichard, Richard), Rozmus (: *Rosmus, Rasmus* < *Erasmus*), Teller (: *Tell* < od im. na *Dal-*), Thom (: *Thom* < *Thomas*), Walter (: *Walter*), Wenzel (: niem. *Wenzel* < *Wenceslaus*), Werner (: *Werner* < *Warn-heri*), Wolf (: *Wolf* < *Wolfgang*).

Nazwiska od niemieckich lub zniemczonych nazw etnicznych tworzą grupę 8 antroponimów:

Bajer, Bayer (: niem. *Bayer, Beyer* 'Bawarczyk'), Böhm (: niem. *Böhme* 'Czech'), Frank (: niem. *Franke* 'Frankończyk', też: *frank* 'moneta'), German (: niem. *Germane* 'Germanin'), Pol (: niem. *Pole* 'Polak'), Schlesinger (: niem. *Schlesinger* 'Ślązak'), Windysz (: niem. *windisch=wendisch* 'łużycki, słowiański').

Nazwiska od niemieckich nazw miejscowych

a) równe formalnie nazwom miejscowym; w tej grupie znalazło się 15 nazwisk, pochodzących bezpośrednio od niemieckich lub zniemczonych nazw miejscowych:

Allenberg (: niem. n.m. *Allenberg*), Ast (: niem. n.m. *Ast*, też: ap. *Ast* 'gałąź, konar'), [Bek], Beck (: niem. n.m. *Beck, Becke*, też: średniem. ap. *beke* 'strumień, potok'), Biberstein (: niem. n.m. *Biberstein*), Bilig, Billig (: niem. n.m. *Billig*, też: *billich* 'tani, słuszny'), [Dreksel], Drexel (: niem. n.m. *Dresel*, też: średniem. ap. *drëhsel* 'tokarz'), Elster (: niem. n.m. *Elster*, też: ap. *Elster* 'sroka'), Kahl (: niem. n.m. *Kahl*, też: niem. *kahl* 'łysy'), Rosenberg (: niem. n.m. *Rosenberg*), Sonnenberg (: niem. n.m. *Sonnenberg*), Szembek (: niem. n.m. *Schönebeck*), Walz (: niem. n.m. *Wals, Walse*).

Dziewięć spośród tych nazwisk może mieć też motywację odapelatywną. Są to: Ast, [Bek], Beck, Bilig, Billig, [Dreksel], Drexel, Elster, Kahl.

b) utworzone od nazw miejscowych przez dodanie sufiksu *-er* – 12 nazwisk: Bejc-er (: n.m. *Baitz*, też: *Beitsch*), Bell-er (: n.m. *Bell*, też: niem. *Beller* 'człowiek czu-purny, kłótniwy'), Bergi-er (: n.m. *Berg*, też: niem. *Berger* < *Berg* 'zamieszkały na górze lub przy górze'), Brand(t)n-er, Brantn-er (: n.m. *Branden*, też: niem. *Brand*, skrót. niem. im. na *-brand*, np. *Hildebrand*), Brandstett-er (: n.m. *Brandstatt*), Braun-er (: niem. n.m. *Braunau*, też: *Braun* < *braun* 'brązowy'), Grub-er (: niem. *Gruber* < n.ter. *Grub(e)* 'ktoś mieszkający w zagłębieniu terenu'), Holding-er, Cholding-er (: n.m. *Holding*, też: *Holdinge(r)* 'wydrążona, pusta, spróchniała rzecz'), Lind-er (: n.m. *Linden*, też: n.ter. *Linde* 'lipa'), Rosn-er (: n.m. *Rossen, Rössen*, też: niem. *Rößner* < średniem. *ros* 'furman, fornal').

Sufiks *-er* tworzy nazwy mieszkańców od nazw miejscowych.

c) nazwiska niemieckie utworzone od nazw miejscowych lub terenowych sufiksem *-ner* – 1 nazwisko: Brückner (: niem. n.m. *Brück(e), Bruck(e)*, lub n.ter. *Brücke* < średniem. *brücke* 'most', czyli 'ktoś mieszkający przy moście'), oraz *-ing* – 1 nazwisko: Brill-ing (: niem. *Brühel, Bruel*, też: n.m. *Brill* < średniem. *brüel* 'podmo- kła, krzaczasta łąka', czyli 'ktoś mieszkający w pobliżu wilgotnej niziny').

Najwięcej nazwisk niederywowanych słowotwórczo pochodzi od niemieckich wyrazów pospolitych – 51,9%, mniej od imion niemieckich lub zniemczonych form imion chrześcijańskich – 28,1% nazwisk. Niemieckie lub zniemczone nazwy etnicz- ne motywują 4,3% nazwisk. Nazwisk motywowanych przez niemieckie nazwy miej- scowe jest w sumie 15,6%, w tym 8,1% form bezsufiksalnych, 6,5% motywowanych przez nazwy miejscowe niemieckie utworzonych sufiksem *-er*, 1% utworzonych od nazw miejscowych lub terenowych sufiksami *-ner* i *-ing*.

Tab. 1. Podstawy motywacyjne nazwisk pochodzenia niemieckiego

Niemieckie bazy leksykalne		Liczba nazwisk	[%]
Nomina appellativa	Niemieckie wyrazy pospolite	96	51,9
Nomina propria	Imiona niemieckie lub zmienione formy imion chrześcijańskich	52	28,1
	Niemieckie lub zmienione nazwy etniczne	8	4,3
	Niemieckie nazwy miejscowe	15	8,1
	Formacje odmiejscowe utworzone sufiksem <i>-er</i>	12	6,5
	Formacje od nazw miejscowych lub terenowych utworzone sufiksami <i>-ner</i> , <i>-ing</i>	2	1
Suma		185	100

Hybrydy niemiecko-polskie

a) formacje z podstawowym *-cz-* w części sufiksalnej (2 nazwiska): *-ewicz*: Brandysi-ewicz (: *Brandys* < niem. *Brandis*), Fiderki-ewicz (: *Fiderek* < *Fider* < *Fi(e)drich*);

b) formacje z podstawowym *-g-* w części sufiksalnej (1 nazwisko):

-ęga: Froszt-ęga (: niem. *Frost* 'zimno, mróz') (1);

c) formacje z podstawowym *-k-* w części sufiksalnej (12 nazwisk):

-ak(-'ak): Hanusi-ak (: niem. *Hanus* < *Han* < *Johannes*) (1);

-ik||-yk, -nik: Beder-nik (: niem. *Beder* < *Bader, Bäder* 'cyrulik, golibroda'), Handzl-ik, Hanzl-ik, Hansl-ik (: niem. *Hansel* < *Johannes*, lub < *Anselm*), Helm-ik (: niem. *Helmig* < *Helmwig*), Rychl-ik (: niem. *Rychel* < *Reich* < *Reich*) (6);

-ek: Fic-ek (: *Fic* < *Fitzi* < *Vincentius*), Fider-ek (: niem. *Fider* < *Fi(e)drich*), Zeman-ek (: niem. *Seeman* 'marynarz', też: czes. *zeman* 'żeglarz') (3);

-ko: Bot-ko (: niem. *Bote* < śrwniem. *bote* 'posłaniec, goniec'), Det-ko (: *Dettke*, niem. *Dietrich*) (2);

d) formacje z podstawowym *-l-, -ł-* w części sufiksalnej (1 nazwisko): *-al*: Berc-al (: *Berc* < *Bertz* < *Berthold*) (1);

e) formacje z sufiksem *-ski* (13 nazwisk):

– od niemieckich odapelatywnych nazw osobowych: Fisz-owski (: *Fiszka* < niem. *Fisch* 'ryba', 'przewisko handlarza ryb'), [Frajk-owski] (: *Frajek* < niem. *Frei* 'wolny, z pochodzenia szlachcic'), [Foks-iński], Fox-iński (: niem. zdr. *Fox* < im. na *Volk-*), Mecnar-owski (: niem. *Metzner, Matzner* 'rzeźnik' < śrwniem. *metzjen* 'dokonywać uboju', też < n.m. *Metzen*), [Mender-ski] (: niem. *Mender* < niem. *Amende* < *am Ende* 'na końcu'), [Mentel-owski] (: niem. *Mentel, Mantel* < *Mentel, Mantel* 'krawiec'), Mętel-ski (: *Mentel*) (8 nazwisk);

– od niemieckich lub zmienionych form imion chrześcijańskich: Bercz-owski (: *Bercz* < niem. *Bertz, Bertsche* < *Berthold*), Hankus-iński (: *Hankus* < *Hanke* < *Han* < *Johannes*), [Lewiń-ski] (: *Lewin* < niem. im. *Lēfwin*), [Morel-owski] (: niem. *Morel* < łac. *Maurelius*), Olm-iński (: *Oлма* < niem. im. *Oltman* < *Altman*) (5 nazwisk);

– zmiana paradygmatu fleksyjnego $\emptyset > a$: Christa (: *Christ* < *Christian*) (1 nazwisko).

Najwięcej hybrydalnych niemiecko-polskich nazwisk zostało utworzonych za pomocą przyrostka *-ski* – 13 nazwisk, następnie ze spółgłoską *-k-* w części przyrostkowej: *-ik* || *-yk*, *-nik* – 6, *-ek* – 3, *-ko* – 2;

-ak(-'ak) – 1. Pozostałe hybrydy to nazwiska ze spółgłoską *-l-* w części sufiksальной – 1 nazwisko, *-cz-* – 2 nazwiska, *-g-* – 1 nazwisko oraz ze zmianą paradygmatu odmiany – 1 nazwisko.

Nazwiska łacińskie

Nazwiska od łacińskich wyrazów pospolitych

Faber (: łac. *faber* 'rzemieślnik'), Gracjas, Gracjasz (: łac. *gracias* 'łaska, wdzięk'), Molenda, Mołęda (: śrłac. *molenda* 'młynarz'), Sutor (: łac. *sutor* 'szewc') (6 nazwisk).

Nazwiska od łacińskich lub zlatynizowanych imion

Adamus (: im. *Adamus* 'Adam'), Andreas (: im. *Andreas* 'Andrzej'), Clemens (: im. *Clemens* 'Klemens'), [Feliks], Felix (: im. *Felix* 'Feliks', też: łac. *felix* 'urodzajny, żyzny', 'szczęśliwy'), Petrus (: im. *Petrus* 'Piotr') (6 nazwisk).

Hybrydy łacińsko-polskie

-ak: Pater-ak (: *pater* 'ojciec') (1 nazwisko).

Nazwiska pochodzenia wschodniosłowiańskiego

Nazwiska od wschodniosłowiańskich wyrazów pospolitych

Bodziak (: ukr. *bodiak* 'kolce u roślin'), Szeremet (: wsł. *šeremet*, a to z osm. *šeremet* 'unoszący się gniewem') (2 nazwiska).

Nazwiska od wschodniosłowiańskich imion (pełnych i zdrobniałych)

Andryjas (: *Andrij* < gr. *Andreas*), Fiedor (: wsł. im. *Fiedor* 'Teodor'), Jura (: zdr. *Jura* < wsł. *Jurij* 'Jerzy'), Sidor (: wsł. *Sidor* < gr. *Isidōros* 'Izydor'), Wanio (: zdr. *Wanio* < wsł. *Iwan* 'Jan'), Wawryłko (: zdr. *Wawryłko* < ukr. *Wawryło* < *Hawryło* 'Gabriel') (6 nazwisk).

Hybrydy wschodniosłowiańsko-polskie

-ek, *'ek*: Chodur-ek, Hodur-ek (: wsł. *Chodor* 'Cyprian'), Syp-ek (: stokr. *Osip* 'Józef'), Wani-ek (: zdr. *Wania* < wsł. *Iwan* 'Jan') (4 nazwiska);

Jedno nazwisko występuje z niemieckim sufiksem *-er*: Domid-er (: wsł. *Domid* < gr. *Diomēdos*).

Nazwiska pochodzenia czeskiego i słowackiego

Nazwiska od czeskich lub słowackich wyrazów pospolitych

Haj (czes. *háj* 'gaj, lasek'), Hornik (: czes. *horník* 'górnik'), Matlak (: słowac. *matlák* 'człowiek głupkowaty'), Tichy (: czes., słowac. *tichý* 'cichy') (4 nazwiska).

Nazwiska od czeskich lub słowackich imion (pełnych i zdrobniałych)

Matejko (: zdr. *Matejko* < stczes. *Matěj* 'Maciej'), Mikołaszek (: zdr. *Mikolaszek* < czes. *Mikolaš*), [Wondrzyk], Wądrzyk (: czes. zdr. *Vondřik* < im. *Ondřej*) (4 nazwiska) (por. Taszycki 1969: 161–169).

Nazwiska pochodzenia węgierskiego

Nazwiska od węgierskich apelatywów i nazwisk

Kiś, Kyś (: *kis*, też: węg. *kis* ‘mały’), Tekiel (: węg. nazwisko *Tekely*, też: n.m. *Tököl*), Wajda (: węg. *wajda* ‘przywódca pasterzy w Karpatach’, ‘naczelnik Cyganów’, też: niem. *Weide*) (4 nazwiska).

Nazwiska od węgierskich imion

Balasz, Bałasz (? węg. im. *Balázs* ‘Błażej’), Gabor (: węg. im. *Gabor* ‘Gabriel’) (3 nazwiska).

Hybrydy węgiersko-polskie

- a (derywat paradygmaticzny): Butor-a (: węg. *butor* ‘mebel’) (1 nazwisko);
- ik: Wajdz-ik (: *Wajda* < *wajda*, por. wyżej) (1 nazwisko);
- owicz: Bator-owicz (: *Bator* < węg. *bator* ‘odważny, dzielny’) (1 nazwisko).

Nazwiska włoskie i hiszpańskie

W analizowanym materiale znalazło się jedno włoskie nazwisko odapelatywne: Piazza (: włos. *piazza* ‘plac’) oraz jedno hiszpańskie nazwisko odimienne: Lachendro (wariant fonetyczny: Lachędro (hiszp. odmianka im. *Aleksander*: *Alejandro*, wymawiane w hiszp. *Alechandro*, przestawka *e-a* > *a-e* i obcięcie początkowego *A*: *Lechandro* > *Lachendro*) (1 nazwisko).

Na terenie parafii Wadowice najczęściej spotykane nazwiska genetycznie obce są pochodzenia niemieckiego (z uwagi na kolonizację na prawie niemieckim i migracje ludności), mniej liczne – pochodzenia łacińskiego, wschodniosłowiańskiego, węgierskiego oraz czeskiego i słowackiego. Pojawiające się pojedyncze nazwiska włoskie, a nawet hiszpańskie są nazwiskami przybyszów z Włoch i Hiszpanii, którzy w niewiadomych okolicznościach pojawili się na tym terenie. Cudzoziemcy noszący obce nazwiska, którzy przybywali do Wadowic, osiedlili się tutaj i na stałe weszli w skład społeczności polskiej. Świadczy o tym m.in. fakt, iż poddane analizie nazwiska obce, pochodzące z 2. poł. XVIII – 1. poł. XX w., przetrwały do dzisiaj i są notowane w *Słowniku nazwisk współcześnie w Polsce używanych* (por. Rudnicka-Fira 2003: 183).

Wśród nazw obcego pochodzenia największą liczebność wykazują w Wadowicach nazwiska niemieckie – 82,3%. W dalszej kolejności występują nazwiska pochodzenia łacińskiego – 5% (w tym 4% nazwisk zlatynizowanych za pomocą sufiksu *-us*), wschodniosłowiańskiego – 5%, węgierskiego – 3,8%, czeskiego lub słowackiego – 3% nazw, 0,4% nazwisk włoskich i tyle samo hiszpańskich. Są to dane liczbowe odnoszące się tylko do badanego terenu i okresu.

Z przedstawionych danych widać, że aż 82,4% wszystkich nazwisk obcych to nazwiska pochodzenia niemieckiego, pozostałe 17,6% obejmuje 6 grup, co w odniesieniu do każdej z nich daje niewielki procent.

Oczywiście nazwisk obcych w całym XIX-wiecznym dekanacie wadowickim, obejmującym 17 parafii, było o wiele więcej. Dla porównania podam frekwencję nazwisk obcych i hybrydalnych występujących w samych Wadowicach i dawnym dekanacie wadowickim.

Tab. 2. Ogólne zestawienie nazwisk obcego pochodzenia występujących w Wadowicach

Pochodzenie nazwiska	Liczba nazwisk motywowanych przez obce wyrazy pospolite i imiona	[%]	Liczba nazwisk hybrydalnych	[%]	Ogólna liczba nazwisk obcych	[%]
niemieckie	185	83,3	30	76,9	215	82,3
łacińskie	12	5,4	1	2,6	13	5,0
wschodniosłowiańskie	8	3,6	5	12,8	13	5,0
czeskie i słowackie	8	3,6	0	0	8	3,0
węgierskie	7	3,2	3	7,7	10	3,8
włoskie	1	0,45	0	0	1	0,4
hiszpańskie	1	0,45	0	0	1	0,4
Suma	222	100,00	39	100,00	261	100,00

Tab. 3. Tabela frekwencyjna nazwisk obcych i hybrydalnych występujących w Wadowicach i w XIX-wiecznym dekanacie wadowickim

Pochodzenie nazwiska	Liczba nazwisk w mieście Wadowice	[%]	Liczba nazwisk w dekanacie wadowickim	[%]
niemieckie	215	82,3	365	70,5
łacińskie i zlatynizowane	13	5,0	44	8,5
wschodniosłowiańskie	13	5,0	51	9,8
czeskie lub słowackie	8	3,0	39	7,5
węgierskie	10	3,8	15	2,9
włoskie	1	0,4	2	0,4
hiszpańskie	1	0,4	2	0,4
Suma	261	100,0	518	100,0

W dawnym dekanacie wadowickim zdecydowanie najliczniejsze były również nazwiska niemieckie – stanowiły one 70,5%. Nazwisk pochodzenia wschodniosłowiańskiego było – 9,8%, łacińskiego – 8,5%, czeskiego i słowackiego – 7,5%, węgierskiego – 2,9%, włoskiego (0,4%) i hiszpańskiego (0,4%). To porównanie mówi, iż nazwiska obce (wszystkie grupy) występowały zarówno w mieście Wadowice, jak również we wsiach dekanatu, choć w mieście było ich zdecydowanie więcej (51,3%) niż we wsiach (w sumie 48,7%).

Na koniec warto przytoczyć listę 10 najpopularniejszych nazwisk obcych występujących w Wadowicach w badanym okresie. W kolejności od najczęstszego: niem.

nazwisko **Brandys** (43)³, łac. **Faber** (24), niem. **Kolber** (18), niem. **Cherma, Herma** (15), węg. **Butora** (14), niem. **Lofek** (13), niem. **Handzlik** (13), niem. **Najbor** (11), wsł. **Szeremet** (11). Przeważają więc nazwiska niemieckie (7). Pozostałe 3 nazwiska są pochodzenia łacińskiego, węgierskiego i wschodniosłowiańskiego.

Wykaz skrótów

- im. – imię
- n.m. – nazwa miejscowa
- n.os. – nazwa osobowa
- niem. – niemiecki
- n.ter. – nazwa terenowa
- pol. – polski
- skróc. – skrócony
- śrdniem. – średnio-dolno-niemiecki
- śrwniem. – średnio-wysoko-niemiecki

Bibliografia

- Bartmiński J., 1992, *Nazwiska obce na tle kontaktów językowych i kulturowych*, „Język a kultura”, t. 7, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski, Wrocław, s. 9–13.
- Cieślakowa A., Malec M., 1999, *Kryteria włączania nazwisk z ziem pogranicznych do opracowania antroponimii Polski XI do XVIII w.*, [w:] *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, red. Z. Abramowicz, L. Dacewicz, Materiały z międzynarodowej Konferencji Onomastycznej, Białystok–Supraśl 26–27 X 1998, „Studia Slawistyczne 1”, Białystok, s. 68–73.
- Duden R., Kohlheim V., 2005, *Familiennamen Herkunft und Bedeutung*, Dudenverlag, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- Kopertowska D., 1999, *Obce wpływy w antroponimii centralnej i północnej Małopolski*, [w:] *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, red. Z. Abramowicz, L. Dacewicz, materiały z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej, Białystok–Supraśl 26–27 X 1998, „Studia Slawistyczne 1”, Białystok, s. 142–152.
- Klimek Z., 1993, *Mechanizmy zapożyczeń nazw osobowych pochodzenia niemieckiego w staropolszczyźnie*, [w:] *Wpływy obce w nazewnictwie Polski*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica 27”, Łódź, s. 113–121.
- Lubaś W., 1968, *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*, „Prace Onomastyczne”, nr 9, Wrocław.
- NG – *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, oprac. Z. Klimek, SEMot 5, Kraków.
- NmPol – *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, red. K. Rymut, t. I–V, Kraków 1996–2001.
- Nowakowski A., 1985a, *Oświęcim i Zator lennem czeskim (1327–1462)*, „Przegląd Historyczny”, t. LXXVI, z. 3, s. 533–545.
- Nowakowski A., 1985b, *Z dziejów miasta i parafii Wadowice. Szkic historyczno-prawny*, Kraków.
- Piprek J., Ippoldt J., 1985, *Wielki słownik niemiecko-polski*, t. I–II, Warszawa.

³ W nawiasie podają liczbę rodzin noszących to nazwisko.

- Rudnicka-Fira E., 2003, *Nazwiska genetycznie obce w antroponimii Krakowa (od XVI do XVIII w.)*, [w:] *Języki i tradycje Słowian*, red. E. Tokarz, Katowice, s. 181–192.
- Rudnicka-Fira E., 2004, *Antroponimia Krakowa od XVI do XVIII wieku. Proces kształtowania się nazwiska*, Kraków.
- Rudnicka-Fira E., 2006, *Elementy germańskie w średniopolskiej antroponimii Krakowa. Przenikanie kultur*, [w:] *Studia Philologica Slavica*, red. B. Symanzik, Berlin, s. 621–633.
- RymNP – K. Rymut, 1999–2001, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. I–II, Kraków.
- Rymut K., 2003a, *Co to jest nazwa obca?*, [w:] K. Rymut, *Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe*, Kraków, s. 22–28.
- Rymut K., 2003b, *Die Ortsnamen deutscher Herkunft in Kleinpolen (Małopolska)*, [w:] K. Rymut, *Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe*, s. 181–191, Kraków.
- Safarewicz J., 1969, *Łacińskie imiona osobowe na -ius w polszczyźnie*, „Język Polski”, t. XLIX, s. 57–61.
- SEMot – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, 1995–2000, red. A. Cieślikowa, M. Malec, K. Rymut, t. I–VI, Kraków.
- SNW – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, 1992–1994, wyd. K. Rymut, t. I–X, Kraków.
- Taszycki W., 1969, *Czeskie i słowackie nazwiska w Polsce*, „Język Polski”, t. XLIX, s. 161–169.

Foreign and hybrid surnames of inhabitants of Wadowice (in the years 1786–1939)

Abstract

This article shows origins and attendance of foreign surnames in some parts of Wadowice since the second half of the 18th century till the first half of the 20th century. Appearance of foreign surnames in Wadowice and its regions is related to ethnically foreign colonization and contacts with the population of the neighbouring countries. For this reason, there are signs of German (most frequent), Latin, east Slavic, Czech and Slovak, Hungarian and even some Spanish and Italian surnames. The analyzed surnames, genetically foreign, are motivated by common-place words (expressions), names, ethnic names and names unadopted by the Polish language. However, hybrid surnames with a foreign base and a Polish suffix are rare.